

Pelarne kyrkogård

Vimmerby-Tuna-Rumskulla-Pelarne församling, Linköpings stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Linköpings stift 2005

(KI Pelarne kyrkog 004)

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik	5
Kort kyrkogårdshistorik	5
PELARNE KYRKOGRÅRD	6
Sockenbeskrivning	6
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	8
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	10
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET	13
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144) anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl

bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Östergötlands län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik

Linköpings stift bildades i början av 1100-talet och omfattade då Småland, Öland och Gotland. Ur Smålandsdelen bildades 1163 Växjö stift. Sin nuvarande omfattning erhöll Linköpings stift 1603, då södra delen av Kalmar län och Öland avskildes och bildade Kalmar stift, senare 1916 tillfört Växjö stift.

Under medeltid utgjordes Småland av ett tiotal små folkland i gränsområdet mellan västra och östra Götalands slättbygder i norr och de gammaldanska landskapen vid rikets gräns i söder. Kust- och inlandsbygder var glest befolkade och politiskt tycks området ha varit svagare knutet till det svenska riket än övriga landskap. Först i slutet av 1200-talet började området framträda i rikspolitiskt sammanhang. De tidigmedeltida kyrkorna var oftast små enkla träbyggnader utan torn. Först under senare del av medeltiden började man bygga av sten, vilket krävde helt annat kunnande och en större ekonomisk insats. I de förhållandevis fattiga smålandssocknarna fortsatte man dock traditionen att bygga i trä. De stenkyrkor som uppfördes var få och tillkom i huvudsak i de rikare bygderna. Någon större byggverksamhet förekom inte under senmedeltiden och århundradena därefter. I stort stod kyrkorna kvar orörda sånär som på nödvändiga underhållsarbeten och reparationer i samband med krig och annan skadegörelse.

En kraftigt växande befolkning och nya idéströmningar om gudstjänstrummets utformning skapade under 1700- och 1800-talen nya behov. Nu raserades, med några få undantag, flertalet av de gamla otidsenliga kyrkorna och de som blev kvar utsattes för omfattande om- och tillbyggnader. I en kunglig förordning 1776 föreskrevs att de nya byggnaderna skulle uppföras i sten, vilket också bidrog till att äldre träkyrkor dömdes ut och ersattes. Många av de nya kyrkorna ritades av tidens mest framstående arkitekter knutna till det av Kungl. Majt. inrättade Överintendentämbetet, vars uppgift var att granska förslagen till de stora, ljusa och luftiga kyrkorumen utformade enligt den nyklassicistiska tidsandan. För kyrkorna innebar 1800-talets senare del och tidigt 1900-tal en restaurerings- och ombyggnadsperiod, där nyklassicismens rena formspråk övergavs för skiftande stilimiterande ideal. Med alla medel försökte man anpassa såväl gamla som nya kyrkor till de nya idéerna – nygotik, nyrenässans och nybarock. Nya liturgiska och funktionella krav och nya smakriktningar har därefter fortsatt att förändra kyrkorumen in i vår tid.

Linköpings stift omfattar idag Östergötlands län, nordöstra delen av Jönköpings län och norra delen av Kalmar län. Kalmar läns del består av Norra och Södra Tjusts kontrakt samt Sevede-Aspelands kontrakt. Här finns omkring 35 kyrkor och 42 begravningsplatser anlagda före 1940 och skyddade enligt lagen om kulturminnen (SFS1988:950). Av dessa är Pelarne (trä) och S:ta Gertrud i Västervik (sten), Tveta (sten/trä), och Törnsfall (tegel/sten) till ursprung bevarade medeltida kyrkor.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravingar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av

ängsliga områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

PELARNE KYRKOGRÅRD

Linköpings stift

Fastighetsbeteckning: Pelarne 5:1, Pelarne socken, Vimmerby kommun, Sevede härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1775: 545 inv, 1805: 573 inv, 1855: 813 inv, 1905: 678 inv, 1956: 401 inv, 2003: 226 inv

Sockenbeskrivning

Pelarne socken är beläget väster om Vimmerby stad och omgiven av socknarna Rumskulla, Lönneberga och Hässleby. Någon större tätort finns inte i socknen men i närheten ligger, förutom Vimmerby även Mariannelund och Silverdalen. Landskapet består av kraftigt kuperat och stenbunden skogsbygd. Fynden från förhistorisk tid är få men vid Sveriges eller Sverkers udde finns medeltida bebyggelse- och odlingslämningar och en fornborg ska ha funnits på Borgeberg. Socken omnämns första gången 1330. Socknens viktigaste näringar har varit jord- och skogsbruket. Tidigare var socknen känd för sina körsbärsodlingar. De största

gårdarna är Herrestorp, Mossebo säteri och Rostorp. I Pelarne kyrkas omedelbara närhet finns ett mindre järnåldersgravfält, med bl a rester av en skeppssättning.

Kyrkomiljön

Pelarne kyrkby är klassad som Riksintresse för kulturmiljövården. Här ligger kyrkan på en liten höjd omgiven av stenmur med stiglucka mot väster. Kyrkotomten brukades fram till 1880-talet som kyrkogård och några få familjegravar finns ännu kvar. Mitt emot kyrkan ligger sockenstugan som inrättades som skolhus 1901. Söder om kyrkan finns prästgården, numera använd som församlingshem, uppförd i enkel, traditionell stil på 1940-talet. Till prästgården hör några äldre ekonomibyggnader. Intill dessa ligger också den gamla likboden som tidigare stod vid den nya kyrkogården, men som på 1950-talet flyttades till nuvarande plats. Söder om kyrkan står den stora spirförsedda klockstapeln. Till kyrkomiljön hör också kyrkogården som ligger omkring 300 meter väster om kyrkan och den sk. Kullen som rymmer ett järnåldersgravfält där man numera håller midsommarfirande.

Kyrkan

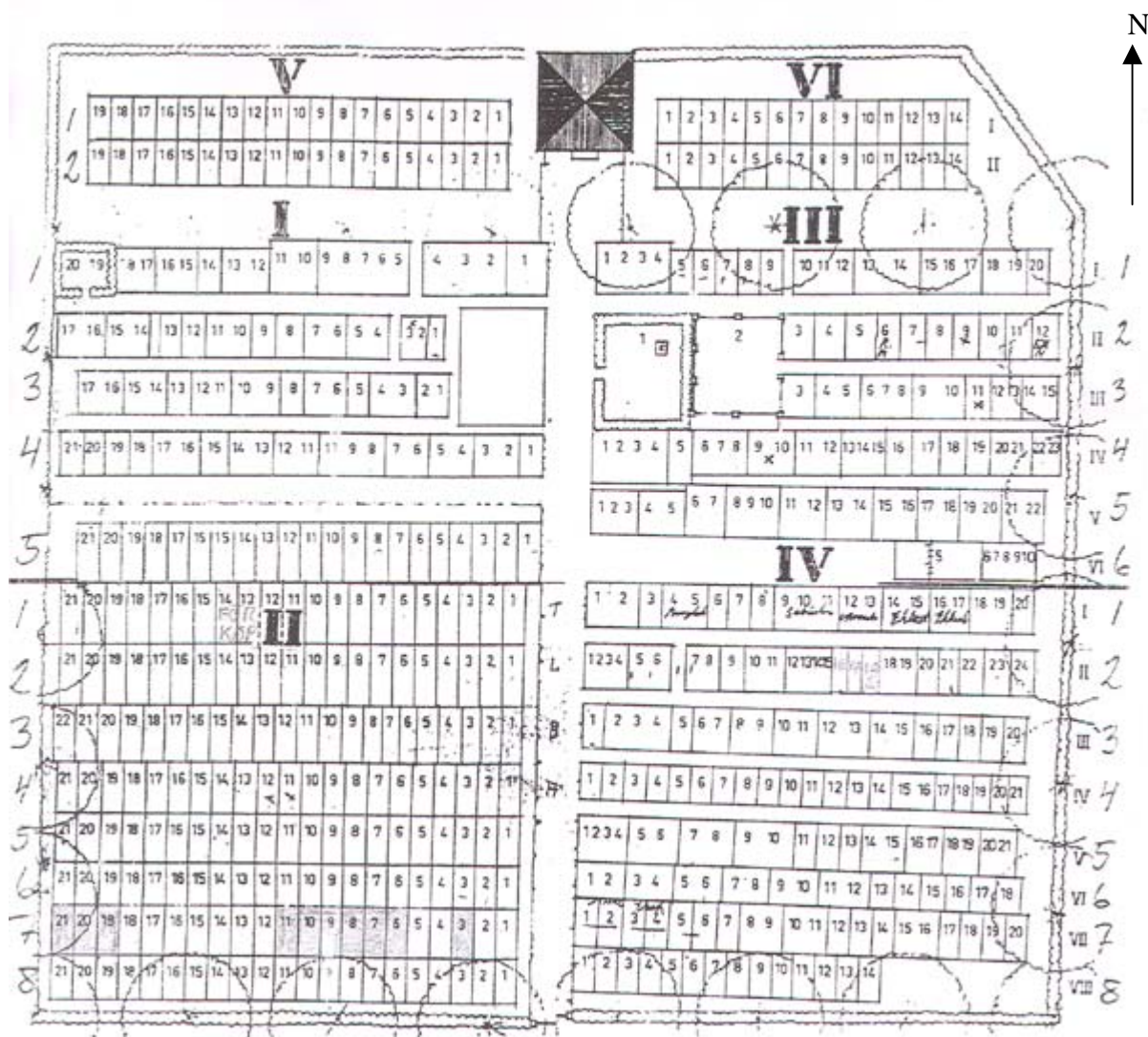
Pelarne kyrka är en av landets få bevarade medeltida träkyrkor, och den enda i Kalmar län. Pelarne kyrka har daterats till 1200-talet. Långhus och kor är medeltida medan sakristian ska ha tillbyggt senast år 1500. Gravkor och vapenhus ska ha tillkommit på 1680-talet. Långhus och kor är uppförda i timmer. Kring kyrkan låg socknens kyrkogård fram till 1882 då den flyttades till dess nuvarande läge.

Kyrkogårdens historik

Pelarne kyrkogård ligger på en höjd ungefär 300 m väster om Pelarne kyrka. Få arkivuppgifter finns om kyrkogården men den bör ha anlagts omkring 1885. Tidigare begravdes socknens innevånare på kyrkogården som låg runt om kyrkan. På ett flygfotografi från 1935 över Pelarne skimtar kyrkogården i ena hörnet. I den nordvästra delen av kyrkogården syns ett ljusare parti som troligen är grusbelagda gravar. På ett flygfotografi från 1950 kan man se hur hela kvarter III och delar av kvarter I består av grusgravar. På bilden syns också omgärdningar i form av stenramar men även av låga häckar. År 1947 gjordes ritningar till ett kapell av Sandbergs arkitektkontor i Vimmerby. Inte förrän år 1951 uppfördes kapellet efter det att mark avstyckats från Pelarne 2:1 och Pelarne 2:5. I och med detta utökas kyrkogården åt norr. Kapellet uppfördes med en betonggrund, väggar av vitputsad gasbetong och skiffer lades på taket

På 1980-talet genomgick Pelarne kyrkogård, liksom många kyrkogårdar i landet, en större förändring. Flertalet gravplatser som tidigare varit belagda med grus och omgärdade med till exempel stenramar såddes nu in med gräs och omgärdningar togs bort. Enligt uppgift grävdes de gravvårdar som togs bort på 1970- och 80-talet ned i mittgången. Tidigare hade de körts till soptippen. År 1982 köptes en bit mark in väster om kyrkogården. Marken är avsedd som kommunikationsyta och används till parkering, för att köra undan material och som förvaringsplats för en del material.

År 1996 fick församlingen tillstånd att anlägga minneslund på kyrkogården. Minneslundens iordningsställdes samma år i kvarter VI.

Karta över Pelarne kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Pelarne kyrkogården har en rektangulär form, upptar en yta av ungefär 1600m², och omges av en häck och stora lönnar. En grusad gång leder från söder mot norr fram till kapellet och delar kyrkogården i två delar. Kyrkogården är uppdelad i sex kvarter. Kvarter I-IV är de kvarter som brukas medan kvarter V ännu inte tagits i bruk. Kvarter VI har till viss del använts för att anlägga en minneslund. Ett fåtal gravarplatser är fortfarande belagda med grus men till största delen är kyrkogården insådd med gräs. Gravvårdarna är från skiftande tidsperioder.

Omgärdning

Kyrkogården omges i väster, söder och öster av en hagtornshäck och i den norra delen växer en häck av häggmisbel.

Ingångar

Enda ingången till kyrkogården ligger mitt på den södra långsidan. Grindstolparna är av grå granit och grindarna svartmålade dubbla smidesgrindar.

Vegetation

Trädkrans: Ett antal lönnar är planterade i hagtornshäcken i öst, syd och väster. En del lönnar har sågats ner och endast stubbarna finns kvar. Lönnarna som står i linje framför kapellet utgjorde tidigare gräns för kyrkogården åt norr.

Övrigt: I övrigt finns mycket få träd och buskar planterade på kyrkogården. Undantag för några enskilda gravplatser där det till exempel finns nyponbuskar planterat.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

En större gruslagd gång leder från ingången i söder fram till kapellet i kyrkogårdens norra del. En mindre grusad gång leder från kapellet mot öster och fram till minneslunden. Troligen har det tidigare funnits en grusgång mellan kvarter I och II men den är numera igensådd med gräs. Mellan gravarna i kvarter I och III kan det tidigare funnits grusgångar.

Gravårdstyper

På Pelarne kyrkogård finns av vårdar från olika epoker. Här finns de höga stående vårdarna från slutet av 1800-talet och tidigt 1900-tal och de låga rektangulära stenarna som dominerat från 1930-talet. Även moderna stenar finns. Ett mindre antal grusgravar och en del gravar med omgärdningar finns fortfarande kvar främst i den norra delen av kyrkogården.

Ingången i söder. (KI Pelarne kyrkog 002)

Träden utgjorde tidigare kyrkogårdens norra gräns. (KI Pelarne kyrkog 007)

Minneslund. (KI Pelarne kyrkog 013)

Kapellet. (KI Pelarne kyrkog 011)

Minneslund

Minneslund anlades 1996 i den nordöstra delen av kyrkogården öster om kapellet. Platsen utgörs av en gräsmatta som i norr och öster avgränsas av den häck av häggmisbel som utgör kyrkogårdsbegränsningen. Åt väster avgränsas lunden av en stensatt rabatt. Fram till minneslund löper en mindre grusgång. Själva platsen är markerad med fyra naturstenar. Där finns också ett ställ för blommor.

Byggnader

Kapellet ligger i den norra delen av kyrkogården. Det uppfördes år 1951 med en betonggrund och väggar av gasbetong avslutade med tegel. Väggarna är putsade både exteriört och interiört och dörren är av ek. Tälttaket är lagt med skiffer och trappan in till kapellet är av granit. Kapellet används fortfarande, om än i liten omfattning.

Övrigt

Inget speciellt urnegravsområde finns utan urnorna gravsätts bland de övriga gravarna. Ett fåtal borttagna gravvårdar står uppställda mot kapellets västra vägg.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter I och III

Översikt kvarter I från sydöst. (KI Pelarne kyrkog 019)

Översikt kvarter III från sydväst. (KI Pelarne kyrkog 033)

Allmän karaktär

Kvarter I och III är belägna på varsin sida om mittgången precis söder om kapellet. Kvarteren omgärdas i väster respektive öster av hagtornshäcken som omger kyrkogården. I söder skiljer endast gräs kvarteren från kvarter II respektive kvarter IV. Kvarter I avgränsas i norr av de lönnar som tidigare utgjorde kyrkogårdens norra gräns. Norr om kvarter III finns minneslundan. Kvarteren rymmer cirka 95 respektive 96 gravplatser. Mest iögonfallande är de stora stående vårdarna och gravplatser med omgärdningar vilka finns i norra delen av båda kvarteren. Samtliga gravvårdar i kvarter I och III är vända mot söder. Förutom ett fåtal grusgravar är området insått med gräs.

Grusgrav i kvarter I (KI Pelarne kyrkog 022)

Omgärdad grav i kvarter III (KI Pelarne kyrkog 037)

Gravvårdstyper

Norra delen i båda kvarteren karaktäriseras av höga, stående påkostade gravvårdar. I övrigt är det låga rektangulära vårdar som dominerar. I kvarteren finns fyra bevarade grusgravar, i övrigt är alla insådda med gräs. Stenmaterialet på vårdarna i kvarteret är företrädesvis svart och grå granit men även röd granit förekommer. I kvarter I finns en stor familjegrav med stenomgärdning och en hög sten i ljus granit. Gravplatsen är idag gräsbevuxen men har tidigare varit grusbelagd. Intill stenen finns ett prydnadsträd planterat. I kvarter III finns två större gravplatser, en familjegrav är omgärdad med svartmålade gjutjärnskedjor mellan stenspollare och ytterligare en omgärdas av en låg ligusterhäck. På samma plats finns också en nyponbuske planterad. Den äldsta gravvården i området är från 1884 och finns i kvarter III. I kvarter I är gravvårdar från perioden mellan 1939 och 1946 vanligast. Kvarter III har flest bevarade gravvårdar från 1910-talet. Titlar anges på många av gravvårdarna. Oftast förekommande är hemmansägare. Det finns också titlar så som förskolläraren/organisten, prokuristen, nämndemannen, häradsdomaren, kyrkovården (2), grundläggaren, godsägaren, lägenhetsägaren, trädgårdsmästaren, skogsvaktaren, byggmästaren, landsfiskalen och ombudsmanen för svenska lotsförbundet. Den dödes hemort anges på huvudparten av gravvårdarna.

Gravvård kvarter IV (KI Pelarne kyrkog 043)

Gravvård kvarter IV KI Pelarne kyrkog 034)

Övrigt

I kvarter I har en av stenarna återanvänts och den tidigare texten fanns kvar på baksidan. Av allt att döma är det släktingar som återanvänt stenen.

Återanvänd gravvård i kvarter I (KI Pelarne kyrkog 026)

Gravvård kvarter I (KI Pelarne kyrkog 029)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren har använts och utvecklats under en lång tid. Deras placering intill kapellet samt de påkostade, höga, vårdarna tyder på att området vid kyrkogårdens anläggningstid brukades för familjegravar för socknens medel- och överklass. Här har tidigare större delen av gravarna varit grusbelagda och haft omgärdningar som till exempel stenramar men även häckar. På 1980-talet såddes merparten av grusgravarna in med gräs och omgärdningar togs bort. Spåren från den äldre anläggningstiden i form av de äldre gravstenarna, stenramar, omgärdningar och de ännu grusbelagda gravplatserna bör bevaras.

Kvarter II och IV

Översikt kvarter II från sydväst (KI Pelarne kyrkog 019)

Översikt kvarter IV från sydväst (KI Pelarne kyrkog 061)

Allmän karaktär

Kvarteren är belägna i den södra delen av kyrkogården på var sin sida av mittgången. I öster söder och väster avgränsas kvarteren av kyrkogårdsmogårdningen. I norr gränsar de båda till andra kvarter på kyrkogården åtskiljda endast av en bit gräs. Kvarteren rymmer 170 respektive 155 gravplatser. Kvarteret ger ett blandat intryck med både äldre och yngre gravvårdar. Samtliga gravvårdar är vända mot söder. Vissa gravvårdar är borttagna och i de befintliga raderna finns vakanta platser.

Gravvård kvarter I(KI Pelarne kyrkog 059)

Gravvård kvarter I (KI Pelarne kyrkog 049)

Gravvårdstyper

Flertalet gravvårdar i kvarter II och IV är rektangulära gravvårdar med klassicistiska drag, men här finns även ett antal små liggande stenar. Möjligen är stenarna i kvarter II något mindre än de i kvarter IV. Den äldsta gravvården i kvarteren är från 1894 och finns i kvarter IV. I kvarter II finns en liten dominans för gravvårdar från åren mellan 1974-1981 och i kvarter IV finns en liten majoritet för perioden 1950- och 60-talen. I övrigt är det en stor spridning fram till 1998. Här finns möjligen spår efter vad som kan ha varit ett linjegravssystem bevarat, synligt genom små enkla, ibland liggande stenar. Materialet är företrädesvis grå och svart granit men även röd granit förekommer. Den dödes titel är inte lika vanlig här som i kvarter I och III men bland de titlar som påträffas nämns hemmansägare (9), smeder (2), lantbrukare (2), smidesmästare, godsägare, kyrkvaktmästare, nämndeman, slöjdlärare och en fd soldat. Ortnamn förekommer på övervägande delen av gravvårdarna.

Gravvårdar kvarter IV (KI Pelarne kyrkog 066)

Liggande gravvård kvarter IV(KI Pelarne kyrkog 074)

Övrigt

I sydöstra hörnet av kvarter II finns en redskapsplats anordnad.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren speglas av att ha nyttjats under en lång tid. De första gravlades i kvarteret så tidigt som på slutet av 1800-talet och man har sedan fortsatt använda området fram till slutet av 1900-talet. I både kvarter II och IV kan man se spår av vad som sannolikt är rester efter allmänna linjen. Små koncentrationer av mindre, enkla gravstenar i svart granit, vilket var typiskt för allmänna gravområden.

Från 1950-talet och framåt har gravplatserna i området utnyttjats främst som familjegravar vilket är tydligast i kvarter IV. Gravvårdarnas klassicerande formspråk, som till exempel vårdar som i formen efterliknar en gavelportik med kolonner och toppig överdel, eller stenar dekorerade med lagerkrans, pilastrar, är karakteristiskt vilket bör beaktas då nya gravstenar tillkommer.

Kyrkotomten

Allmän karaktär

Runt om kyrkan ligger Pelarne socknens ursprungliga kyrkogård. Den har en något oregelbunden form och den största öppna ytan finns mot söder. Kyrkan och kyrkogården omges av en kallmurad halvmur samt en trädkrans bestående av stora almar och i muren finns en stiglucka mot väster. Söder om kyrkan står klockstapeln. På kyrkogården finns nio gravvårdar kvar. Här finns bl a flera platser som tillhör familjen Drangel som hade en viktig position i socknen och som också är släkt med Ramsvärds som uppförde gravkoret som ingår i kyrkobyggnaden. Vårdarna är vända mot söder, väster och norr. Hela området är insått med gräs. På södra sidan om kyrkan finns ett stort träkors rest till minne, år 1962, av de cirka 7000 personer som begravts på kyrkogården fram till 1882.

Del av kyrkotomten från öster. (KI Pelarne ka 027)

Gravvårdar på kyrkotomten från öster (KI Pelarne ka 134)

Gravvårdar

Den dominerande gravvårdstypen på kyrkogårdstomten är höga, stående gravvårdar. En del har klassicerande stildrag. Stenmaterialet på vårdarna är företrädevis svart och grå granit men även röd granit förekommer. Den äldsta gravvården i området är från år 1839. I en av familjegravarna begravdes en familjemedlem så sent som 1996. Titlar anges på övervägande delen av gravvårdarna. Titlar som finns är kaptenen, överstelöjtnant, majoren, protokollsekreteraren, lantmätaren, kommunister och hovfotografen. Den dödes hemort anges inte på någon av gravvårdarna.

Kulturhistorisk bedömning

Området kring kyrkan har används som kyrkogård sedan medeltiden och fram till 1882 då den nya kyrkogården anlades. Det gravvårdar som fortfarande är bevarade är höga stående vårdar som tillhör eller har tillhört inflytserika familjer i socknen. De kvarvarande äldre gravvårdarna och gravplatserna bör bevaras. Gravvårdarna från 1800-talets mitt och tidigare skall föras in på församlingens inventarieförteckning.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

Pelarne kyrkogård ligger omkring 300 meter väster om kyrkan. Tidigare begravdes sockenborna på kyrkotomten runt om kyrkan. Av utrymmesskäl uppstod behovet av en ny kyrkogård och den ”nya kyrkogården” anlades i slutet av 1800-talet. Den till ytan lilla kyrkogården är gräsbesädd och uppdelas av en grusad mittgång. Kapellet i den norra delen uppfördes i början av 1950-talet och samtidigt utökades ytan norr ut. Kyrkogården fick på så sätt ytterligare två gravkvarter. Då organiserades också mycket av den struktur vi ser idag. Den mest genomgripande förändringen som skett på kyrkogården var på 1970- 80-talet. Då såddes gravplatser in med gräs och gravplatsomgärdningar togs bort. Detta förändrade starkt kyrkogårdens karaktär. Hela kyrkogården har brukats kontinuerligt vilket har skapat en kyrkogård där gammalt och nytt möts. Äldre gravvårdar har bytts ut mot nya och idag dominerar intrycket av hur kyrkogården används under 1900-talets andra hälft.

Få spår finns idag bevarade av kyrkogårdens äldsta historia. Ett antal gravplatser har dock kvar sina omgärdningar och på vissa insådda gravplatser finns stenramarna kvar. Dessa gravplatsanordningar samt de få äldre gravvårdarna utgör en länk till kyrkogårdens historia och bör bevaras. Under tidigt 1900-tal fanns linjegravplatser på södra delen av kyrkogården. De små enkla linjegravvårdarna till skillnad mot de mer påkostade familjegravarna speglade samhällets sociala skillnader. Några få linjegravvårdar finns fortfarande kvar i kvarter II och IV.

Enskilda gravvårdar och grupper av vårdar rymmer information som handlar om person- och /eller lokalhistoria i form av personnamn, ort/gårdsnamn och titlar. Gravvårdarna på Pelarne kyrkogård rymmer titlar som till exempel förskolläraren/organisten, prokuristen, nämndemannen, häradsdomaren, godsägaren, skogsvaktaren, landsfiskalen, hemmansägaren, smeden och en f d soldat. Alla vittnar om kunskaper, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Kyrkogården tillsammans med kapell och trädkrans skapar en värdefull kulturmiljö.

Kyrkotomten kring kyrkan har under lång tid används som begravningsplats och är starkt förbunden med kyrkans och socknens historia. Här finns ännu ett fåtal gravar och en minnesplats. Socknens äldsta gravvårdar finns här, vilka alla bör bevaras på plats. Gravstenar från 1800-talets mitt eller tidigare bör föras in på inventarieförteckningen.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Pelarne socken är liten och har också en av de minsta kyrkogårdarna i norra Kalmar län.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Muntliga uppgifter från Birger Andersson, Pelarne församling

